

12. *Плохій С.* Наливайкові віра: козацтво й релігія в ранньомодерній Україні. – К.: Критика, 2005. – С. 160-161.
13. *Голубев С.* Петр Могила и его сподвижники. – Т. 2. – К., 1898. – С. 301-302; *Макарий.* История русской церкви. – Т. XI. – М., 1995. – С. 248-251.
14. *Жукович П.* Протестация Иова Борецкого и других русских иерархов, составленная 28 апреля 1621 года. // Статьи по славяноведению. – № 3 – 1910. – С. 146.
15. *Грушевський М.* Історія української літератури. – Т. 5. – Кн. 2. – К., 1993. – С. 78.
16. *Мальшевский И.* Киевские церковные соборы. – К.: Тип. Корчак-Новицкого, 1884. – С. 43-44.
17. *Плохій С.* Наливайкові віра: козацтво й релігія в ранньомодерній Україні. – К.: Критика, 2005. – С. 159.
18. *Дегтярьов М., Реутов А.* Михайлівський Золотоверхий монастир. – К.: Техніка, 1997. – С. 134.
19. *Мальшевский И.* Киевские церковные соборы. – К.: Тип. Корчак-Новицкого, 1884. – С. 40-41.
20. *Петровський С.* Михайловский Златоверхий монастир. – О., 1903. – С. 31-32.
21. *Денисенко В.* Духовний заповіт Іова Борецького // Пам'ять століть. – 2001. – № 1. – С. 44-47.
22. Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию во второй половине XVII в., описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским. – М.: Унив. Типография. – Вып. 2, 1897. – С. 73.
23. Києво-Златоверхо-Михайловський монастир. Історический очерк. – К., 1889. – С. 50.
24. *Огієнко І.* Українське друкарство. – К., 1994. – С. 320.
25. Там само. – С. 321.
26. *Денисенко В.* Духовний заповіт Іова Борецького // Пам'ять століть. – 2001. – № 1. – С. 46.
27. *Закревський Н.* Описание Киева. – К., 1868. – Т. 1. – С. 72.
28. *Огієнко І.* Українське друкарство. – К., 1994. – С. 323.
29. *Огієнко І.* Київська митрополитанська друкарня. – К., 1924. – С. 4.
30. Там само. – С. 9.
31. *Денисенко В.* Духовний заповіт Іова Борецького // Пам'ять століть. – 2001. – № 1. – С. 46.
32. Там само. – С. 47.
33. Там само. – С. 46-47.
34. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви. – Т. 2. – К., 1998. – С. 54.
35. *Харламович К.* Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Т. 1. – К., 1914. – С. 47.

Аннотация

В статье проанализирована духовно-просветительская деятельность игумена Михайловского Златоверхого монастыря Иова Борецкого, который приложил немало усилий для развития Украинской Православной Церкви.

Абакумова В.

КООПЕРАТИВИ В СФЕРІ МИСТЕЦТВА: ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИЧИНИ ЛІКВІДАЦІЇ (КІНЕЦЬ 80-Х РР. ХХ СТ.)

Досліджується втілення Закону СРСР “Про кооперацію” у сферу мистецтва, види й кількість таких кооперативів; увагу зосереджено на чинниках припинення їх діяльності.

Застосування українською державою “залишкового” принципу фінансування мистецтва свідчить про наслідування посткомуністичним суспільством негативного досвіду культурної політики. У свою чергу, несумісність у свідомості людей, які більшу частину життя прожили в Радянському Союзі, поняття культури і грошів зумовлюють споживацькі настрої щодо держави. Звідси актуальним виступає питання ролі ринкових відносини в сфері культури. Сучасні процеси державотворення, особливо трансформація політичної та соціально-економічної систем суверенної України, переконливо доводять необхідність врахування результатів попереднього розвитку культури. Тому історичний досвід кооперативного руху в системі культури кінця 80-х років ХХ ст. має бути дослідженим.

Пошук історіографічної бази цього питання не дістав позитивного результату. Коло літератури торкається лише функціонування кооперативів у матеріальній сфері, здебільшого будівництві [1]. Тому, вважаємо виокремлення для дослідження питання історії кооперативів у сфері культури, зокрема мистецтві виправданим. Досягнення мети маємо досягти виконанням поставлених завдань, а саме: з'ясувати види й кількість кооперативів в сфері мистецтва, чинники їх ліквідації.

Виникнення кооперативного руху було зумовлене станом економіки країни кінця 80-х рр. ХХ ст., яке характеризувалося, насамперед, кризою директивно-адміністративної системи керування, заснованої на монополії державної форми власності на засоби виробництва. На подолання кризи була спрямована радикальна, економічна реформа другої половини 80-х рр. ХХ ст., що здійснювалася відповідно до концепції

госпрозрахункового соціалізму. Першою формою, що представляв собою розвиток вільного підприємництва в країні, тією сферою, у якій випробувалися недержавні форми й методи господарювання в роки перебування, став кооперативний рух. Кооперативи – це підприємства колективної форми власності, діяльність яких ґрунтується переважно на особистій трудовій участі їхніх членів (власників), що несуть майнову відповідальність за результати своєї виробничо-господарської діяльності. Кооператив має дві сильні переваги перед державним підприємством. По-перше, він вільний у напрямку діяльності, в організації праці, у підборі кадрів тощо. По-друге, у ньому всі працівники безпосередньо зацікавлені в результатах роботи, тому що зарібок кожного залежить від успіху або невдачі кооперативу в цілому.

В 1988 р., із прийняттям “Закону про кооперацію” у СРСР, у середовищі митців почали виникати кооперативи по виконанню ремонтно-будівельних, реставраційних, художньо-оформлювальних робіт, з ремонту радіоапаратури та музичних інструментів, організації дозвілля, музичного обслуговування населення, проведенню обрядів, переробці вторинної сировини кіностудій, проведенню творчих зустрічей з акторами і режисерами театру і кіно, які надавали послуги населенню та установам культури і мистецтва [2]. Цікавий кооператив, де повністю працював весь балет Донецького театру опери та балету – “Міжнародний центр хореографічного мистецтва” під керівництвом солісту Донецького театру опери та балету, заслуженого артиста В. Писарєва, існував при шахті ім. Засядька. Сфера діяльності – пропаганда досягнень радянського і зарубіжного хореографічного мистецтва [3]. На початок 1990 р., коли почалось згорання мережі кооперативів у системі Міністерства культури УРСР було зареєстровано 220 кооперативів [4].

З ростом кооперативного руху з'явився ряд великих проблем і протиріч як усередині самої кооперації, так і за її межами. Є відомими випадки приховування кооперативами доходів, ухилення від оплати податків, завищення цін, порушення порядку проведення концертів, розважальних програм із залученням професійних колективів та виконавців [5]. Зосередимо увагу на чинниках, що призвели до ліквідації діяльності кооперативів рішеннями владних структур.

По-перше, кооперативи, порушуючи “Закон про кооперацію” використовували доходи, головним чином, для виплати зарібної плати, що свідчить про незабезпечення дотримання вимог щодо економічно обґрунтованого розподілу доходів кооперативів, які мали зокрема спрямовуватись на розвиток виробництва, створення страхового фонду, оплату праці. Значна частина кооперативів ухилилася від спрямування частини доходу на розвиток виробництва. Так, у групі перевірених комісією Міністерства культури УРСР кооперативів за 1989 р. у фонд оплати праці концертними кооперативами перераховано 90% доходу, ремонтно-будівельними та художньо-оформлювальними – 75%, кооперативами при кіностудіях – 93% [6]. Тобто, за 1989 р. з 985 тис. крб. заріблених кооперативами – 890 тис. (90%) витрачено на зарібну платню, а тільки 10% спрямовано на розвиток виробництва, страхового фонду. Тільки кооператив “Синтез” при Полтавській філармонії відрахував у фонд розвитку виробництва 30%. Решта кооперативів, діючих при концертних організаціях, на оплату праці направили: 99,5% – “Ліра” при Волинській філармонії, 98,9% – “Донеччина” в Донецьку, 95% – “Ліра” Кіровограді, 93,2% – “Зустріч” в Чернівцях тощо [7]. В 1989 р. донецький кооператив “Міжнародний центр хореографічного мистецтва” надав послуг населенню на 82,9 тис. крб. Всі кошти після вирахування матеріальних витрат у сумі 47,6 тис. направлені до фонду оплати праці [8].

По-друге, з використанням прибутків головним чином для виплати зарібної плати, зростала кількість грошів у населення готівкою, не забезпечених товарною масою. Філармонії, маючи обмежені економічні права проводили розрахунки по зарплаті з виконавцями через концертні кооперативи, які могли платити не по концертних ставках, а по договірних сумах, тобто прибутки кооперативів були чималі. Обсяг робіт, який виконувався мистецькими кооперативами для державних підприємств і організацій (наприклад художньо-оформлювальні роботи) значно перевищував обсяг послуг населенню. Тому кошти підприємств і організацій перераховувалися кооперативам за безготівковим розрахунком [9]. Обсяг наданих ними послуг в 1989 р. склав 13,8 млн. крб.; 32% цієї суми здобута кооперативами, які займалися організацією платної концертної діяльності [10].

По-третє, намітилась тенденція відтоку кращих мистецьких кадрів з державної сфери у приватну. Існування поряд з державними організаціями альтернативних кооперативів з їх не бюджетними посадовими окладами викликало ріст соціального невдоволення працівників державної сфери низьким рівнем зарібної плати. Між державним господарством і кооперацією виникла конкуренція за трудові ресурси, у якій кооперація виграла. Намітилась тенденція відтоку провідних спеціалістів, творчих працівників з державних підприємств і організацій у кооперативи. Наприклад, вже в 1989 р. на колегії Міністерства культури УРСР відзначалося, що посередницькі кооперативи при філармоніях являють серйозну загрозу для провідних національних мистецьких колективів. Вони “перекупувають” солістів, обіцяють їм високу оплату, зарубіжні поїздки. Як результат, велика група артистів Державного заслуженого ансамблю танцю ім. П. Г. Вірського звільнилась за власним бажанням; були втрати в Державному заслуженому українському народному хорі ім. М. Верьовки, Державному заслуженому симфонічному оркестрі України, інших колективах. На засіданні колегії міністерства звучали вимоги накласти вето на діяльність таких кооперативів як “Інкоарт”, котрі наносять шкоду не лише конкретним колективам, але й усьому національному мистецтву [11].

По-четверте, не завжди співробітництво мистецьких організацій з кооперативами проходило на економічно обґрунтованих розрахунках і з дотриманням державних інтересів. При розподілі доходів між

кооперативом та філармонією їй припадала завжди менша частка, іноді 5-10%. Зокрема від спільних концертів філармонії малі навіть збитки. Наприклад, Закарпатська філармонія при співробітництві із кооперативом “Муза” зазнала 13,7 тис. крб. збитків, Сумська з кооперативом “Орфей” – 19,3 тис. крб. [12]. За 1989 р. надпланові збитки філармоній в сукупності склали 1,4 млн. крб. [13]. Тому фінансовий стан більшості філармоній (9 з 12) при яких працювали кооперативи залишився дуже важким. Здебільшого таку ситуацію породило зрощення “кооперативної верхівки” з державним апаратом. Керівники філармоній працювали в кооперативах своїх філармоній – Тернопільській, Чернівецькій, Полтавській, Вінницькій.

По-п’яте, аналіз застосування договірних взаємовідносин у мистецьких кооперативах показує, що ці відносини нерідко ставали засобом використання найманої праці. Дійсно, закон про кооперацію передбачав залучення до роботи в кооперативах працівників, які не є його членами; у середньому на протязі 1989 р. на одного члена кооперативу припадало 2,5 “договірника” [14]. Між тим, використання в кооперативі значної кількості запрошених працівників – не членів кооперативу не відповідає трудовій природі кооперативної власності. Законом про кооперацію (ст. 3) передбачалось, що діяльність кооперативів базується на особистій трудовій участі їх членів. Таке становище давало змогу членам кооперативів одержувати заробітну плату, що набагато перевищувала заробіток осіб, що працювали за трудовими договорами. Наприклад, середня зарплата 22 членів кооперативу “Оформлювач” Черкаської області (художньо-оформлювані роботи) становив 584 крб., та 289 крб. у 23 осіб, які працювали за трудовими договорами; у харківському кооперативі “Сокіл” (виготовлення наочної агітації) кількість членів кооперативу і запрошених осіб дорівнювала по 4 працівника. Проте середня зарплата членів кооперативу складала 418 крб., запрошених – 275. У концертних кооперативах розмір зарплати членів кооперативу становив 223 крб., а договірників – 164 крб. У кооперативі “Донецчина” при донецькій обласній філармонії кожний з 7 членів кооперативу отримував 324 крб., а кожен з 105 договірників – 131 крб.; у кооперативі “Синтез” при Полтавській філармонії кожний з 5 членів кооперативу отримував по 308 крб., а 851 договірників – по 136 крб. У кооперативі при донецькій шахті ім. Засядька, де повністю працював весь балет Донецького театру, лише дві особи офіційно вважалися членами кооперативу: голова (Г. Є. Кандауров, кореспондент Держтелерадіо) та художній керівник (В. М. Шумикін, головний балетмейстер Донецького театру опери та балету). Кількість осіб, що працювали по договорах – 412. Місячна зарплата членів цього кооперативу становила 400 крб., запрошених – 103 крб. [15]. Отже, відбувався перерозподіл доходів, створених працею найманих працівників на користь членів кооперативу. Крім того, договірники не приймали участі в розподілі винагороди за підсумками долі.

Особливості та наслідки діяльності кооперативів викликали потребу законодавчого врегулювання. Це збіглося у часі з активізацією роботи установ культури по переходу на нові умови господарювання (1990 р.). На початок червня 1990 р. до таких установ приєдналися 57 театрів, 17 концертних організацій, 1675 культосвітніх установ [16]. Внаслідок розширення прав їх керівників в організації виробничо-фінансової діяльності, оплаті праці, а також враховуючи прийняття ряду законодавчих актів з врегулювання діяльності кооперативів (наприклад, заборона керівникам організацій працювати в кооперативах), посилення контролю за їх роботою з боку органів культури та фінансових органів, мережа кооперативів зазнала значних кількісних і структурних змін. Вже на 1 травня 1990 р. залишилося 142 кооперативи, тобто 78 (35%) були скасовані. Особливо різкого скорочення зазнали кооперативи при концертних організаціях. Якщо на початок 1990 р. їх нараховувалося 13, у травні вже – 3 [17]. Постановою колегії Міністерства культури УРСР (травень 1990 р.) вирішено питання про повну ліквідацію кооперативів по проведенню платних концертів, створених при державних концертних організацій [18].

Аналіз ретроспективної законодавчої бази щодо кооперативного сектора господарювання в країні свідчить, що відсутність культури кооперативної діяльності, невідповідність реальних цілей багатьох кооперативів суті кооперативних відносин, функціонування недозволеного приватного господарства під видом кооперації, прагнення союзів кооперативів ставати комерційними структурами, зрощування “кооперативної верхівки” з державним апаратом, протиріччя, що зложилися в державному господарстві й суспільстві, призвели до того, що в середині 1991 р. нова кооперація вступила в етап її згортання й переродження кооперативної форми. Між тим рішення про припинення діяльності кооперативів у сфері мистецтва настало раніше. Це зумовлювалось, по-перше, плановим переходом на нові умови господарювання установ культури. Найголовніша умова успішного переведення на нові умови господарювання – відсутність надпланових збитків (яку найчастіше з’являлись у ході співпраці з кооперативами), бо тільки це давало можливість проводити розрахунки через Держбанк. По-друге, нетривалість такої форми господарювання зобов’язана негативним економічним, соціальним, духовним наслідкам діяльності кооперативів в сфері мистецтва.

На подальше дослідження заслуговує уваги питання діяльності установ культури й мистецтва в нових умовах господарювання, започаткованих наприкінці 80-х рр. XX ст. як однієї з перших спроб діяльності при ринкових відносинах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. *Глушечкий А.* Высоки ли доходы у кооператоров? // *Эк. и жизнь.* – 1990. – № 2; Його ж. Кооперативная политика: итоги, противоречия, направления оптимизации // *Экон. Науки.* – 1990. – № 4. – С. 52-68; *Шапошников А. Н.* Что такое кооперация и как с ней бороться? // *ЭКО: эк-ка и организация пром. пр-ва.* – 1990. – № 10. – С. 35-52; *Барбаиов В., Чебатков И.* Кооперативный сектор: проблемы и перспективы: *Экон. Обзор* // *Экономика и жизнь.* – 1991. – № 20. – С. 12; *Коржыхина Т.* Судьбы кооперации // *Соц. труд.* – 1991. – № 9. – С. 73-76.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ, ф. 5116, оп. 19, спр. 3066, арк. 31.
3. Там само, арк. 47.
4. Там само, арк. 31.
5. Там само, арк. 32.
6. Там само.
7. Там само, арк. 40.
8. Там само, арк. 47.
9. Там само, арк. 32.
10. Там само, арк. 31.
11. ЦДАВОВУ, ф. 5116, оп.19, спр.3073, арк. 79.
12. ЦДАВОВУ, ф. 5116, оп.19, спр.3066, арк. 14.
13. Там само, арк. 13.
14. Там само, арк. 41.
15. Там само, арк. 47.
16. Там само, арк.14
17. Там само.
18. Там само, арк. 34.

Аннотация

Исследуется ход реализации Закона СССР “О кооперации” в сферу искусства, виды и количество таких кооперативов; внимание сосредоточенно на факторах прекращения их деятельности.

Гречка А.

**ЗАКОНОДАВЧЕ ВИБОРЮВАННЯ
ЛІВОБЕРЕЖНИМИ ДЕПУТАТАМИ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ
НАЦІОНАЛЬНО-ОСВІТНІХ ПРАВ УКРАЇНИ В 1906 – 1907 РР.**

Проблема боротьби лівобережних депутатів Державної Думи Росії в 1906 – 1907 рр. за національно-освітні права українського народу має велику наукову значущість для глибшого розуміння співвідношення влади і правового становища українського народу. Тема має значну суспільно-політичну актуальність у нинішніх умовах розбудови Української держави, оскільки її висвітлення може сприяти правильній лінії уряду в галузі освіти.

Проблема частково зачіпалася у публікаціях сучасних істориків В. Й. Борисенка, Г. А. Непорожньої, колективній праці В. В. Іваненка, А. І. Голуба, С. І. Світленка, монографіях В. В. Тригубенко, Л. С. Нестеренко, В. Г. Сарбея, у наукових статтях Н. П. Калениченко, Ж. Д. Льченко та інших авторів. Крім того, певні її сюжети знайшли відображення у дисертаціях О. І. Білокінь, О. М. Гайдая. Але в цілому, вона недостатньо висвітлена у вітчизняній історіографії, що й зумовило авторку звернутися до її поглибленого дослідження.

Проголошення царським маніфестом 17 жовтня 1905 р. різноманітних свобод викликало у патріотичних сил України сподівання на вирішення національних проблем українського народу легальним способом у стінах першої Державної Думи (10.V – 21.VII.1906), вищого законодавчого органу імперії. Виборче право дозволяло виборцям обирати певну частину депутатів від селян і робітників. Але більшість українських депутатів була далекою від національних потреб України.

Від селян Полтавської губернії були обрані член Української демократичної партії В. Шемет, М. Онацький, від Чернігівської губернії І. Шраг, П. Чижевський, національно свідомі представники народних інтересів. Зокрема, В. Шемет вже на той час був досить званою людиною не тільки в Лубнах Полтавської губернії, але й по всій Україні. Саме він разом з братом Миколою створив і почав видавати з грудня 1905 р. першу в Україні газету українською мовою “Хлібороб”. Головним напрямком діяльності газети стало